

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL II.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő

Deák Péter

Írta

Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György, Kőhalmi László,
Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József, Szabados Tamás,
Vékás Lajos

ISBN 978 963 454 908 6

Kiadja az Akadémiai Kiadó

1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.

www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Deák Péter, Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György,
Kőhalmi László, Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József,
Szabados Tamás, Vékás Lajos, 2024

© Akadémiai Kiadó, 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Szalay László (1813–1864), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Szalay László jogász, történész, író és politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 1813. április 18-án Budán született, és az ausztriai Salzburgban hunyt el 1864. július 17-én. A Magyar Tudományos Akadémia 1836. szeptember 10-én választotta levelező, 1838. szeptember 7-én rendes tagjává. Székfoglaló előadását 1839. október 21-én „Kollár Ádám Ferencz mint jogtudós” címmel tartotta.

Szalay (nemesi előnévvel Kéméndi Szalay) László 1813. április 18-án született Budán. Anyja Rudolph Teréz (1774–1848), apja Kéméndi Szalay Péter (1763–1825) helytartótanácsi elnöki titkár, bátyja Szalay Ágoston (1811–1877) jogász, történész, udvari tanácsos, törvényszéki és váltótörvényszéki elnök, királyi táblai tanácselnök, az MTA levelező tagja.

Szalay László iskolai tanulmányait 1819-ben szülővárosában kezdte meg, majd 1824-től Székesfehérváron folytatta, és itt is fejezte be. 1826-ban, 13 évesen iratkozott be a pesti egyetemre, ahol bölcsészetet és jogtudományt tanult. Egyetemista korában számos szépirodalmi írása jelent meg, versek és prózai művek egyaránt, amelyekkel mérsékelt sikert aratott. A bölcsészkaron édesapja barátja, Horvát István professzor tanítványa volt, akinél oklevéltant tanult, míg joghallgatóként báró Eötvös József baráti köréhez csatlakozott. Jogi tanulmányai elvégzését követően, 1831–32 között joggyakornokként segítette Kölcsey Ferenc munkáját, aki ekkor Szatmár vármegye főjegyzője volt. 1832-ben a királyi tábla jegyzője, majd a Helytartótanács fogalmazója lett.

Bár 1833 végén letette az ügyvédi vizsgát, az ügyvédi praxis helyett mégis úgy döntött, hogy inkább történettudományi és jogelméleti kutatásokat folytat. 1836-ban Bécsben tanult. 1838–39-ben Németországban, Belgium-

ban és Franciaországban, 1840-ben Svájcban és Angliában volt tanulmányúton. A Magyar Tudományos Akadémia már 1836. szeptember 10-én levelező tagsággal honorálta tudományos tevékenységét. 1837-ben az Akadémia segédjegyzője és levéltárnoka lett, ugyanezen év november 5-én a Kisfaludy Társaság is tagjává választotta. 1838. szeptember 7-én az Akadémia jogtudományi (jogtudományi) osztályának rendes tagja lett, székfoglalóját Kollár Ádám Ferenc jogtudományi munkásságáról tartotta 1839. október 21-én.

Külföldi útjain szerzett tapasztalatait és a modern polgári nyugat-európai, sőt amerikai jogintézményekkel (így pl. Edward Livingstone louisianai büntetőtörvény-javaslatával) kapcsolatos olvasmányélményeit először az 1837-ben általa alapított (és jórészt saját cikkeit közlő) Themis című jogtudományi lapban osztotta meg olvasóival. A Themisnek (alcíme: „Értekezések a jog körében”) három füzete jelent meg 1839-ig. Szalay 1840-ben báró Eötvös Józseffel és Lukács Móriccral együtt a nagy reményekkel útjára indított, ám mindössze két kötetet megélt Budapesti Szemle egyik szerkesztője lett. Itt jelentette meg egyik legismertebb, programadónak tekinthető tanulmányát „Codificatio” címmel, mely alapján joggal nevezte őt a valaha élt egyik legnagyobb magánjogásznak, Szladits Károly a hazai kodifikáció egyik elméleti úttörőjének. E dolgozatában – elsősorban Jeremy Bentham nézeteit követve, egyúttal a jogbiztonság modern szempontjait előtérbe helyezve – azt szorgalmazta, hogy a büntetőjogban a szokásjogot átfogó, egységes és rendszerezett törvénykönyv váltsa fel.

Másik jelentős jogtudományi műve 1841-ben „A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre” címmel jelent meg. Ebben, amint az a címből is kikövetkeztethető, egy Amerikában, Angliában és ekkor már Franciaországban is jól ismert jogintézmény, az esküdtszék magyarországi bevezetésének szükségessége mellett foglalt állást, melyet „a társaság [társadalom] lelkiismeretének, képviselőjének” nevezett, és amely a bűnösségről való döntés terhét venné le – egyfajta kollektív bölcsesség alapján – a bíró válláról. E munkájára, valamint korábban említett „Codificatio” című tanulmányára figyelemmel Deák Ferenc felkérte, hogy – bár ekkor még nem volt országgyűlési követ – legyen az 1839/40. évi országgyűlés által a büntető törvényjavaslatok kidolgozására kiküldött országos választmány eljárásjogi albizottmányának jegyzője. Szalay ezáltal igen jelentős szerepet vállalt az 1843. évi büntetőeljárásjogi terv előkészítésében, azon belül nemcsak az esküdtszékre vonatkozó javaslat, hanem a modern processzuális alapelvek megfogalmazásában is.

Az 1843-ban összehívott következő diaetán már követként vett részt, Korpona szabad királyi várost képviselve. Az országgyűlésen a reformellenzék újonnan szerveződő centralista (a kortársak által félig-meddig gu-

nyorosan „doctrinair”-nek nevezett) irányzatának egyik vezéralakja lett, báró Eötvös Józseffel, Csengery Antallal, Irinyi Józseffel, Lukács Móriccal, Trefort Ágostonnal együtt. Közjogi és politikai programját 1843. szeptember 27-én a szabad királyi városok szavazati jogának rendezése tárgyában elmondott második beszédében fejtette ki, radikális átalakulást, a rendi önkormányzatok helyett francia mintájú, népképviselőn alapuló polgári intézményrendszer bevezetését sürgetve. Országgyűlési munkássága ezután félbeszakadt, ugyanis 1844. január 2-án az egyik kiadó, Landerer Lajos a bécsi kormánykörök megbízásából egy elszámolási vita szításával elérte, hogy Kossuth tiltakozásképp lemondjon a Pesti Hírlapnál viselt szerkesztői tisztségéről, utódjául pedig a másik laptulajdonos, Heckenast Gusztáv Szalayt kérte fel (aki egyébként addig az országgyűlésről tudósította az újságot).

Szalay László emiatt lemondott követi mandátumáról és 1844. július 1-jétől átvette a Hírlap szerkesztését, ahol természetesen jelentős teret biztosított a centralista irányzat híveinek nézeteik terjesztésére. A lapszerkesztői feladatokat egy év múltán Csengery Antalnak adta át, de szerzőként ezután is aktív maradt, sőt két jelentős könyve is megjelent. 1846-ban adta ki „Státusférfiak és szónokok könyve” című munkáját, amelyben a francia és az angol parlamenti élet nagy alakjainak (sorrendben: Dupont, Fox, Pitt, Mirabeau, Chatam, Guizot, O’Connell és Thiers) jellemrajzain keresztül népszerűsítette a népképviselői elvű polgári parlamentarizmus eszméjét. E művéért a Magyar Tudományos Akadémia 1847-ben nagyjutalomban részesítette. Ugyanebben az évben „Publicistai dolgozatok” címmel két kötetben jelentette meg korábban különféle folyóiratokban, így a Themis, a Budapesti Szemle és a Pesti Hírlap hasábjain kiadott cikkei, valamint egyéb kisebb írásait. Érdekesség, hogy az első kötetben – egyebek, így a „Codificatio” című tanulmányának átdolgozott, bővített változata mellett – a szabad királyi városok ügyében az országgyűlésen elmondott 1843. szeptemberi beszédét is teljes terjedelmében közölte.

Az 1848. március 23-án megalakult első felelős magyar kormány igazságügyminisztere, Deák Ferenc a kodifikációs osztály vezetésével bízta meg. Közreműködött a sajtóvétségek ügyében az 1848:14. tc. alapján létrehozandó esküdtszékek felállításában, azonban a nagy mű (az 1848:15. tc. szerinti magánjogi kodifikációs munka, a polgári törvénykönyv) megalkotását az ismeretes történelmi körülmények megakadályozták. A hangsúly egyre inkább a honvédelem megszervezésére és a külkapcsolatokra helyeződött át. Szalay már 1848. május végén diplomáciai megbízatást kapott: Pázmándy Dénessel Frankfurtba utazott, hogy a német birodalmi gyűlésen és a birodalmi kormány előtt képviselje a magyar kormányt. Később Londonban, Párizsban és Brüsszelben is hasonló követi megbízásokat látott el.

A szabadságharc után nem tért haza: 1855-ig svájci emigrációban élt, Zürichben és Rohrschachban lakott. Itt elsősorban már nem jogi és politikai, hanem történettudományi kérdésekkel foglalkozott. Néhány kisebb levél és tanulmány mellett svájci emigrációs évei alatt kezdett bele élete fő műve, a „Magyarország története” című hatkötetes, huszonzét nagyobb részre („könyv”) tagolódó, elsősorban államtörténeti és részben jogtörténeti jellegű összefoglaló munka megírásába, melynek első négy kötete 1852 és 1854 között Lipcsében, ötödik (1857) és hatodik (1859) kötete viszont már Pesten jelent meg, 1860–66 között pedig a teljes sorozatot újra kiadták Pesten. A Magyar Tudományos Akadémia az első négy kötetért már 1855-ben, az V–VI. kötetért pedig 1861-ben ismét nagyjutalommal tüntette ki.

Szalay László 1855-ben tért haza Pestre. A Ferenc József által az októberi diploma nyomán 1861-ben újólág összehívott magyar országgyűlésre Pest lipótvárosi kerületében, a Deák-féle mérsékelt irányzat („felirati párt”) programjával, országgyűlési képviselővé választották. 1861. december 21-én Toldy Ferenc utódjaként az MTA titkára lett. Egészsége azonban a következő esztendőben megromlott. 1864-ben az ausztriai Wildbad gyógyfürdőjében próbálta kúrálni magát, sajnos sikertelenül: a hazafelé vezető úton, Salzburgban érte a halál 1864. július 17-én, mindössze 51 évesen. A Magyar Tudományos Akadémián 1865. december 11-én régi barátja és politikai harcostársa, báró Eötvös József megrendülten mondott fölötte emlékbeszédet.

Szalay a magyar közélet és tudományos világ azon régi nagy egyéniségeihez tartozott, akik több tudományágban is maradandót tudtak alkotni. Fontos ismeretterjesztő és tudományos tevékenységet fejtett ki a jogtudomány számos részterületén, így – eljárásjogi és jogelméleti munkái mellett – alkotmányjogi, közigazgatási és politikai értekezései is jelentősnek tekinthetők. Emellett a történettudomány megbecsült személyisége is: sokan egyenesen a modern magyar historiográfia egyik megalapozójának tartják. Történetíróként a híres berlini professzor, Leopold Ranke követője volt. Nagy hangsúlyt fektetett az elsődleges források ismeretére: „Magyarország története” című nagyívű munkája és kisebb történelmi tanulmányai mellett fontos forráskiadványokat is megjelentetett. A történelmi eseményeket és történeti jogintézményeket eközben mindig olyan szemmel nézte és láttatta, hogy milyen tanulságokat lehet azokból a jelen és a jövő számára levonni. Elkötelezett, mondhatni „doktríner” híve volt Magyarországnak – megvalósultnak jó szívvel még e sorok megjelenésekor sem nevezhető – polgári átalakulásának és modernizációjának. Munkássága mindannyiunknak példamutató.

Képes György

Szalay László főbb munkái

Codificatio, 1. rész. *Budapesti Szemle* 1. (1840. 1. sz.), 238–260.; Codificatio, 2. rész. *Budapesti Szemle* 1. (1840. 2. sz.), 157–192.; *A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtzékekre*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1841; *Státusférfiak és szónokok könyve*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1846; *Diplomatische Aktenstücke zur Beleuchtung der ungarischen Gesandtschaft in Deutschland*. Orell Füssli Company, Zürich, 1849; *Lettres sur la Hongrie*, I–III. Orell Füssli Company, Zürich, 1849; Magyarország története, I–IV. kötet. Carl Geibel, Leipzig, 1852–54; V–VI. kötet. Carl Geibel, Leipzig, 1857–59; *A tatárjárás Magyarországon*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1856; *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században*. Ráth Mór, Pest, 1859; *A magyar történelemhez. Erdély és a porta 1567–1578*. Lauffer és Stolp, Pest, 1860; *A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1861; *A horvát kérdéshez*. Lauffer és Stolp, Pest, 1861; *Fiume a magyar országgyűlésen*. Ráth Mór, Pest, 1861; *II. Rákóczi Ferenc bujdosása*. Lauffer Vilmos, Pest, 1864; *Galántai gr. Esterházy Miklós, Magyarország nádora, 1582–1626*, I–III. kötet. Pest, 1863–70 (k.n.); *Geschichte Ungarns*. Lauffer Vilmos, Pest, 1866–69.

Felhasznált irodalom

Eötvös József: Emlékbeszéd Szalay László fölött. In: *A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei* XI., 1864–1869, 5. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876, 20–42.; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, XIII. kötet (Steiner-Télffy). Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 1909; Angyal Dávid: *Szalay László emlékezete születése 100. évfordulója alkalmából*. (Akadémiai emlékbeszédek XVI/11.). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914; Fenyő István: A centralisták. In: Pándi Pál (szerk.): *A magyar irodalom története, III. kötet (1772-től 1849-ig)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 570–574.; Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*, I. kötet (L–Z). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 696. (Szalay László szócikk); Szabolcsi Miklós (főszerk.): *A magyar sajtó története*, I. kötet (1705–1848). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 573–583. és 759–777.; Antalfy György: *Szalay László, a reformkor politikai-jogi gondolkodója*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983; Fenyő István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum, Budapest, 1997; Képes György: Amerikai hatások a centralisták politikai és jogi gondolkodásában. *Jogtörténeti Szemle* (2004. 4. sz.), 30–35.; Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In: Hajdú József (főszerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2013, 83–92.; Huszti Tímea: Kodifikáció vagy szokásjog? Szalay László, Kemény Zsigmond és Szász Károly nézetei. In: *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma*. ME Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2013, 48–54.